

TİYATRO MİMARİSİNİN TİYATRO ANLAYIŞIYLA BİRLİKTE GELİŞİMİ

Süreyya TEMEL*

Öz

Bağ bozumu şenlikleri, büyü maske dans ve kutlama törenleriyle başladığı kabul edilen tiyatro gösterileri, edebî metnin gelişmesiyle yamaç gösterilerinden taş yapıları amfi tiyatrolara sonrada salonlarda kendini bulmuştur. Sahne seyirci yerlerinin ayrılmasıyla birlikte Antik dönem tiyatro amfi biçimini almış, bu form Roma dönemi tiyatro yapılarına öncülük etmiş yavaş yavaş kapalı tiyatro yapılarına dönüşmeye başlamıştır. Roma döneminde eğlence anlayışıyla birlikte tiyatro binaları daha çok şova yönelik mekanlara dönüşmüştür. Ortaçağda kilisenin tekelinde ki tiyatro Rönesans'a kadar hiç bir anlamda gelişme gösterememiştir. Rönesans'ta antiğe özentile başlayan aydınlanma hareketleri tiyatroyu her anlamda başarılı süreçlere taşımıştır. Bu dönemde amfi tiyatrolar salon tiyatrolarına dönüşerek kapalı mekanlara taşınmıştır. Antik dönem tiyatro binalarının yamaçlardan yapıları dönüşmesinde ve devamında Roma döneminde yapısal olarak güçlenmesi, tiyatro edebiyatının, oyunların ve yazarların aynı zamanda gücünü göstermektedir. Aynı durumu ortaçağda görmemiz söz konusu değildir. Ortaçağda edebî metinler olmadığı için tiyatro şekilsel olarak Antik dönemde kalmıştır. Savımızı kuvvetlendiren bir başka dönemde Rönesans ve sonrasında aydınlanma dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemlerde İngiliz tiyatrosunun gücü, İtalyan tiyatrosu, güçlü tiyatro metinleri tiyatro binalarının güçlenmesini sağlamış ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte dekor, kostüm, ışık sahne tasarımı ihtiyacının görülmesi salonların alt yapı olanaklarını bir anlamda gelişim süreçlerini tamamlamaya zorlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro , Sahne Tasarımı, Tiyatro Mimarisi, Drama, Dekor Tasarım.

THE THEATRE ARCHITECTURE DEVELOPMENT ALONG WITH THEATRE CONCEPT

Abstract

Theatre shows that started with magic, mask, dance and celebrating ceremonies, revived in from paragliding to stone made amphitheater and later halls by the improvement of literature texts. With the separation of seats, stage turned into a ancient amphitheater. This form pioneered to Rome theatre buildings and slowly turned into indoor theatre buildings. During Rome period with the style of entertainment, theatre halls turned into places intending show. In the middle era theatre that was only directed by church, showed no development at all. During Renaissance the enlighten movements that started with ancient emulation, moved theater to successful processes in all aspects. At that time turning moved amphitheatres to indoor places into indoor theatre halls. Ancient time theatre building's turning from slopes into buildings and structurally becoming more powerful during Rome period also shows the power of theatre literature, plays, and writers. It is not possible to see same thing in middle age era. Theatre stayed typically in ancient time because there were no literature texts in middle age era. Another era that strengthens our theory is Renaissance and later enlighten era. During these periods the power of English theatre, Italian theaters, powerful theaters texts, enabled theatre building to become more powerful and this has continued until today. With the improvements in technology, the fulfillment of decoration, costume, light, and stage design oblige the halls' base resources to finish their evolution process in a sense.

Keywords: Theater, Scenography, Theater Architecture, Drama, Theater Design.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü, sutemel@hotmail.com

1. GİRİŞ

1.1. Minos Uygarlığı

Antik tiyatro binalarından önce kaynaklar bizi Girit adasına Minos uygarlığına götürmektedir. Burada tiyatro yeri olarak veya toplanma yeri olarak yaşam alanlarının meydanları kullanılmakta ve iki tarafı açık, diğer iki tarafı merdivenlerden oluşup oturma yeri olarak kullanılmaktadır. (Resim 1-2). Knossos sarayının kampüsünde bulunan bu mekanların iki tarafında oturma yeri merdiven bulunurken diğer iki tarafı açık alan olarak görülmektedir. Bu dönemden elde kalmış oyun metinleri bulunmamaktadır.

Resim 1: Knossos Sarayı Tiyatro Mekanı

Resim 2: Knossos sarayı tiyatro mekanı

1.2. Antik Yunan Tiyatro Mekanları

Batı uygarlıklarının kaynaklarının büyük bir kısmını Antik Yunan uygarlığından sağlamaktadır. Bu uygarlık sonrasındaki medeniyetlere bilim, kültür ve sanatıyla, Roma, Ortaçağ, Rönesans'ı büyük ölçüde etkilemiş özellikle Rönesans'ta Antik Yunan uygarlık felsefesi kullerinden doğmuştur. Tiyatro Dionysos şenliklerinde bağ bozumu törenlerinde kutlamalardan ve av törenlerinden şekillendiği bilinmektedir.

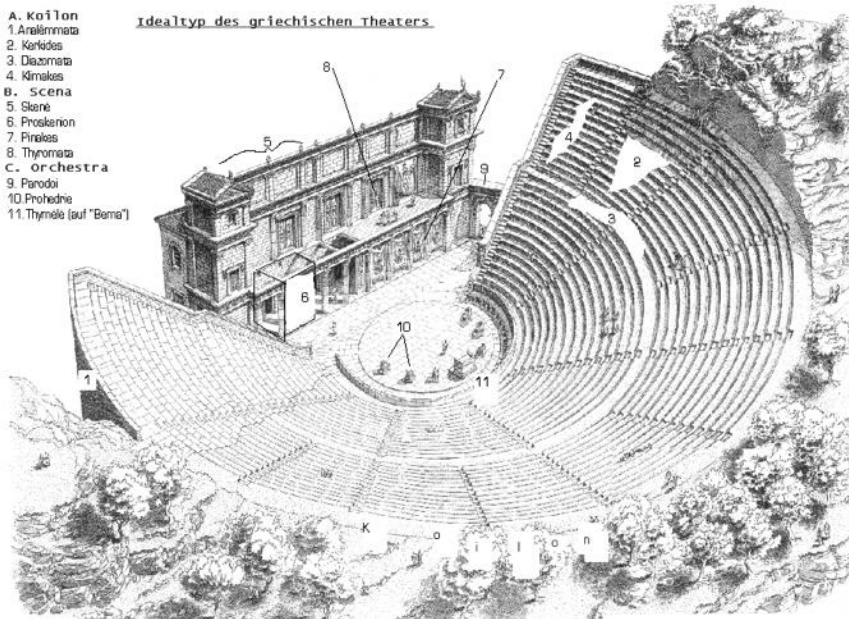
Antik yunan tiyatro yapıları bir sürecin devamı olarak ortaya çıkmışlardır. Tiyatro eylemi tanrı Dionysos onuruna yapılan tapınma olayı içerisinde söylenen Ditrambos şarkılarından doğmuştur. (Şener, 1991:45)

Antik Yunan kent devletleri sanata ve kültüre çok önem veriyorlardı. Dionysos şenlikleriyle beraber büyük tragedya yazılmaya başladı. Hatta o dönemde oyun yarışmaları düzenleniyor derece alan yazarlara ödüller veriliyordu. Halkın tiyatroya olan merakı beraberinde tiyatro mimarisini getirmeye başladı. Yamaçlarda başlayan ve tahta sıralarda devam eden bu gelenek daha sonraları kendisini taş amfi yapılara bırakmıştır. (Resim 3-4)

Bu yapı bir kaç kısımdan meydana gelmektedir 1. Oturma yeri 2. Orkestra 3. Sahne

- 1- Theatron
- 2- Scene
- 3- Orkhestra

Resim 3: Antik Yunan Tiyatro Mekanı

Bu yamaçların şeklinden dolayı seyirci oyun yerini çepeçevre sarmıyor ancak üç yanından izleme imkânı buluyorlardı. Buna rağmen oyun yeri yuvarlak kalmıştır. İlerleyen zamanlarda

seyircilerin daha rahat oyun izleyebilmeleri için tahta sıralara yapılmaya başlandı. İlk etapta sabit düşünülmeyen tahta sıralar sahneyi (U) şeklinde sıralayıp, bir sonraki gösteride tekrar takılma özelliğine sahipti. Bugüne kadar ulaşan Yunan tiyatro temsillerinin ilk oynanan yeri olarak da bilinen Dionysos tiyatrosu bu tahta sıraların ilk yapıldığı tiyatro mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Brockett, 2006:43)

Resim 4: Antik Yunan Tiyatro Mekanı

Bu dönemde çok sayıda oyun yazarı oyunlarını sergilemiş ve günümüzde klasik olarak değerlendirilen oyunları tiyatro edebiyatına kazandırmışlardır. Tragedyalar ve komedyalar yazılmıştır. Sophokles, Aristofanes, Aiskhylos, Euripides oyun yazarlarından bazılarıdır. Edebi metnin gelişmesi tiyatronun sistematik olarak gelişmesini sağlamıştır.

1.3. Roma Dönemi Tiyatro Yapıları

Bu dönemde kuram ve yapı tekniği olarak Antik Yunan tiyatrosunun sermayesi üzerine kurulmuştur. Amfi tiyatro formu üzerinden Roma tiyatro anlayışına uygun olarak değiştirmişlerdir. Roma tiyatrosunda Scene çok yüksek yapılmıştır. Seyir yerine bakan duvarı sütunlar, alınlıklar ve bunların arasına yerleştirilmiş heykeller süslemektedir. (Resim 5-6)

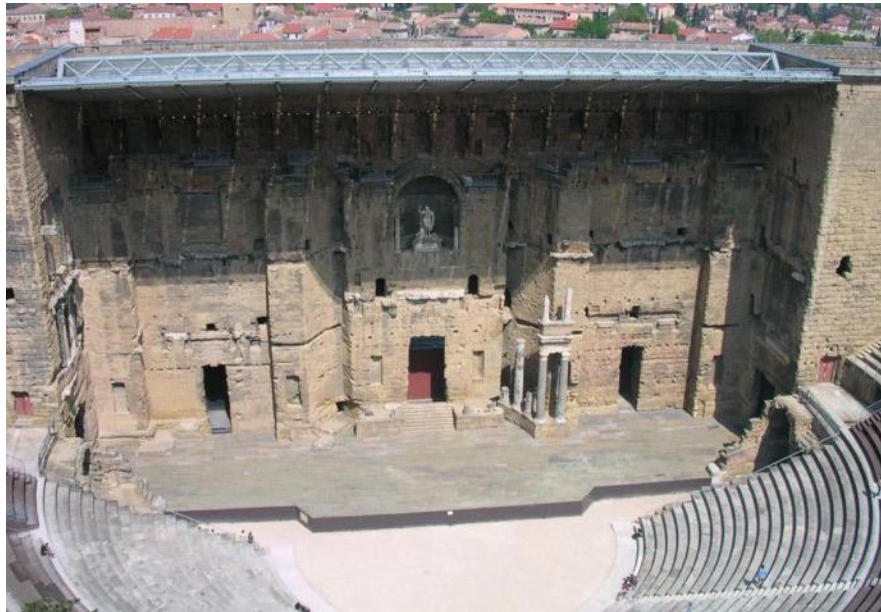

Resim 5: Theatre Antique Orange, Fransa

Bu ihtişamıyla Scene oyunların bir anlamda dekorunu oluşturuyordu. Seyir yeri ile oyun yeri birleştiğinden Paradoslar ortadan kalkmıştır. Roma tiyatrosunda Scene çok yüksek yapılmıştır. (Resim 7) Seyir yerine bakan duvarı sütunlar, alınlıklar ve bunların arasına yerleştirilmiş heykeller süslemektedir. Bu ihtişamıyla Scene oyunların bir anlamda dekorunu oluşturuyordu. Seyir yeri ile oyun yeri birleştiğinden Paradoslar ortadan kalkmıştır. (Resim 5)

Resim 6: Theatre Antique Orange, Fransa

Resim 7: Aspandos Roma Dönemi Tiyatro Yapısı Türkiye

Roma'da ki tiyatro Yunan'da ki gibi din kadar hatta daha önemli bir değer, bir toplumsal kurum değil yalnızca eğlenceye dayalı ticari bir olgu olarak görülüyordu. Bu dönem, tiyatro kendi içinde ayrı bir yaşam olmuş hayattan soyutlanmıştır. Seyirci güncel olayların tartışıldığı bir ortamı değil, görsel olaylarla ve şiddetle desteklenen bir dünya arzu etmektedir.(Yıldız, 2005: 429)

Roma tiyatrosunun Yunan ve Helenistik dönem tiyatrolarından ayıran diğer bir özellik, yapının tepe yamacına yapılmamasıdır. İnşaat tekniği ile ilgili üst üste yapı oluşturma özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Düz arazi üzerine kemer ve tonozlardan oluşan bir yapı inşa edilerek meydana gelen bu yapılar, bazen üç bazen dört katlı birbirlerine merdivenlerle bağlı geniş koridorlardan oluşmaktadır. Bu dönemde gerçek anlamda Antik dönemdeki gibi dramatik tiyatrodan bahsedemeyiz. Seyirciden tutunda oyunculara kadar karakter yapıları çok farklılıklar göstermektedir. Antikte öne çıkan tiyatro metin yazarlarından Roma döneminde bahsedemiyoruz. Tiyatro yerine burada büyük sirkler ve gösteri alanları colosseum'lardan, vahşi hayvan dövüşleri, gladyatör dövüşleri, eğlence anlayışını tanımlamaktadır.

1.4. Ortaçağ Tiyatro Mekanları

Tiyatro tarihi boyunca tiyatral anlamda gelişmenin tamamen durduğu hiçbir dönem yoktur. Yavaşta olsa ilerleme devam ettiği Ortaçağ, bu tanıma karşılık gelebilecek örneklerden bir tanesidir.(Hartnoll, 1998: 32) Ortaçağ kendine ait bir tiyatro binasına sahip olamamış, kilisede yapılan ayinler ve din oyunları, ortaçağ kilisesinin içinde başlayıp sonra meydana çıkarak kendine oyun alanı yaratmaya çalışmıştır.(Aksel, 1988: 5)

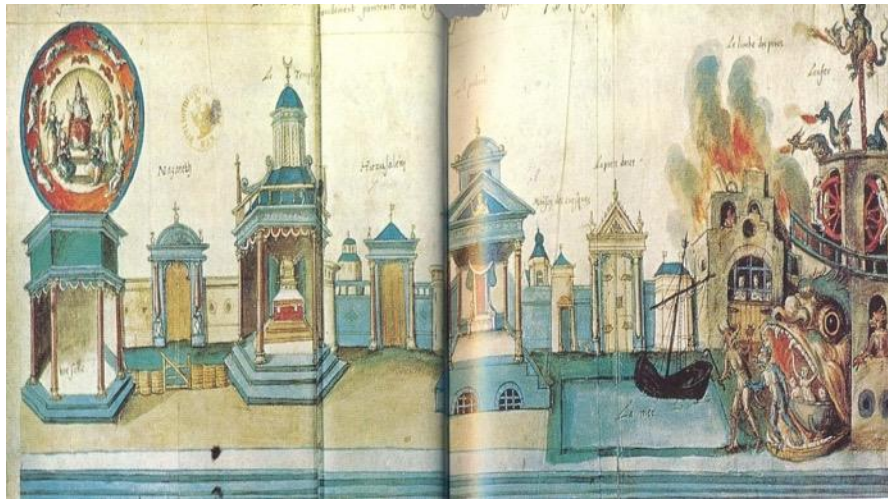
Ortaçağ tiyatrosunda mekân kavramı soyut ve eş zamanlı olmuştur. Bu dönemde oynanan oyunlarda çeşitli mekânları gösteren farklı sahnelerin kullanılması gerekiyordu. Dekorların hep bir arada gösterildiği sahneler düzenlenirdi bu eş zamanlı sisteme **Simultan** sahne denirdi. Aynı oyun alanında yükseltilmiş platformlar üzerinde çeşitli yerleri betimleyen sabit dekorlar kurulurdu. Sabit

tiyatro mekânlarının bulunmadığı bu dönemde sahneleri karşılayabilen sahne düzeni esastı. Bu sistem ortaçağ dekor anlayışın merkezini oluşturuyordu.

Tek bir oyun alanında çeşitli mekânları gösteren oyun düzeni gelişerek **Simultan** sahne düzenini ortaya çıkarmıştır. Cennetin ve iyilerin sahneye göre sağda, cehennem ve kötüler sol tarafta bulunuyordu. Âdem oyununda cennet yüksek bir yerdeydi, kumaştan perdelerle süslüydü, çiçek ve meyve ağaçlarıyla güzel bir görüntü elde edilmesi gerekiyordu. Cehennemde dumanlar yükselecek görünüşleri korkunç şeytanlar gürültü çıkartacaklardı.(Nutku, 1972: 94)

Resim 8: Ortaçağ, Simultan “Eşzamanlı” Sahne

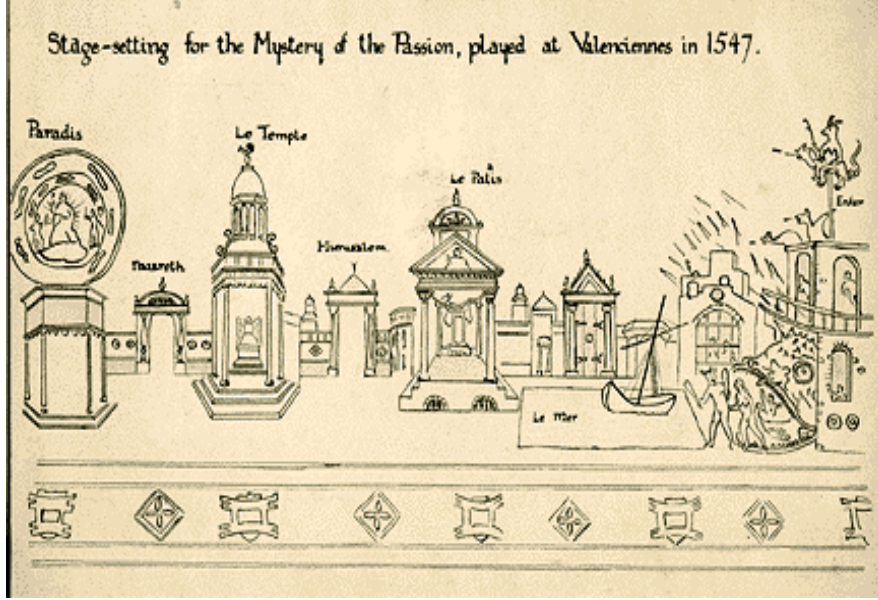

Oyun alanında gerçek uzaklıkların önemi yoktu. Cehennem ve Kudüs aynı sahnede yer alabiliyordu. Sahneler 40–60 metre arasında realize edilebiliyordu. Cennet ve cehennem arasında tapınak ve saray sahneleri bulunmaktadır. Arka planda ise Kudüs gibi kutsal yerlerin kapı ve duvarları yer almaktaydı. (Resim 8)

Böylelikle oyundaki sahnelerin hepsi aynı anda gösterilerek yan yana sıralanmış oluyordular. Bu düzende oyun bir baştan başlayıp ara vermeden yan sahneye geçip ara vermeden oyunun sonuna kadar bu doğrultuda gidilmesi sağlanıyordu. Seyirci yeri bütünsel anlamda sahneden kopuk ve ayakta takip sağlanıyordu. (Resim 9)

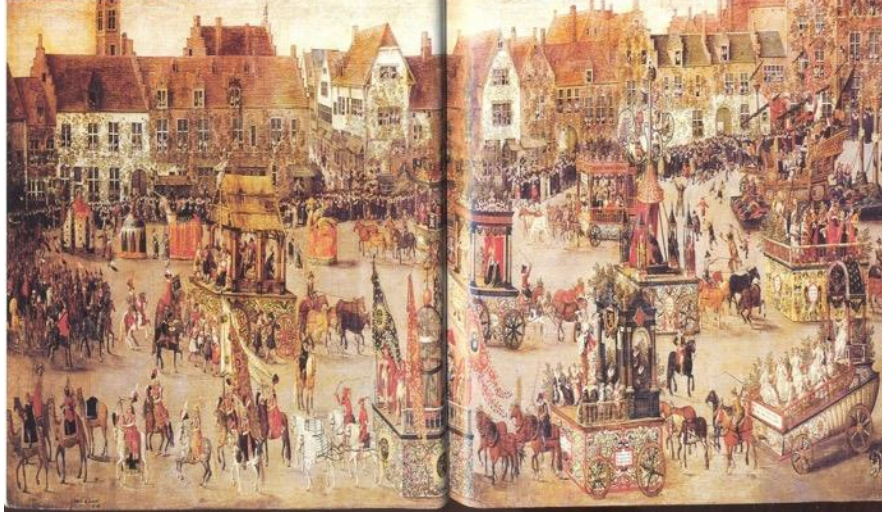

Resim 9: Simultan Sahne

Ortaçağda karşılaşılan bu oyun düzeni ilk kez İngiltere’de ortaya çıkmış tekerlekli sahnelerdir. Kilise dışına çıkan oyunlar Pazar yerlerinde mobil sahnelerde oyunlarını sergiliyorlardı. Bunları da esnaf locaları finanse ediyordu. Araba gibi bir yerden başka yere tekerlekle yürütülen sahnelere **Pegeant** deniyordu. (Resim 10) Pegeant kelime olarak, gösteri, alay, tören anlamına geliyordu. Oyun oynanacağı zaman seyirci kentin belli bir erinde toplanıyordu ve temsil gerçekleşiyordu. (Kuruyazıcı, 2003: 36)

Bu dönem (ortalama 1000 yıl) tiyatro edebiyatının olmadığı dolayısıyla sahneye veya tiyatro mimarisine ihtiyaç duyulmayan dönemlerden bir tanesidir. Din temalı oyunların hüküm sürdüğü, kilisenin halkı istediği gibi manipüle ettiği, oyun alanı olarak gerek kiliseler gerekse insanların doğal toplanma yerleri olan pazar yerlerinin atlı arabalar üzerinde çekilen sahnelerde oyunlarını sahneledikleri fotoğraflar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde dram edebiyatının tiyatro mimarisine etkisi fazlasıyla görülmektedir. Tiyatro dramı güçlü değilse Antik Yunan’daki gibi sahneye de ihtiyaç duyulmamaktadır. Kilisenin cennet-cehennem hikayelerinin dışında tiyatro anlayışını etkileyecek tiyatro metni ve yazara rastlanmamaktadır.

Resim 10: Pegeant, Tekerlekli Sahneler

1.5. Rönesans Tiyatro Mekanları

Burjuva kültürü, beğenisi bu dönemde ortaya çıkartılan mimari kitaplar sayesinde birlikte tarihi Yunan ve Roma sanatının yeniden ele alınması sağlanmıştır. İtalya’da sanatta ve bilimde gelişmeyi ifade eden Rönesans ismi ilk olarak 1550’lerde yıllarda kullanılmaya başlandı. Matbaanın bulunmasıyla sanatta, edebiyatta, mimaride ortaya çıkan yeni tekniklerle bilgi yaygınlaşmış, böylece radikal bir değişim başlamıştır. Özellikle İtalya, İngiltere, Fransa gibi ülkeleri kapsayan Avrupa’nın birçok yerinde aydınlanma çağı başlamış, ilerleyen sanat ve bilimin etkisiyle daha demokratik ve sorgulayıcı bir toplum anlayışı hâkim olmaya başlamıştı. Bu dönemde bireyciliğin gelişmesine paralel olarak devlet düşüncesi de değişmiştir. Ortaçağ’ın dinsel anlayışı olan öbür dünyaya bağlılık yerini, dünyevi düşünceye bırakmıştır. Kilise gücünün yerine kendi gücüne dayalı ulusal devlet düşüncesi gelişmiştir.

Rönesans önemli tiyatro yapılarının yanı sıra sahne düzeni, sahne sanatları, ortaçağda sanat ve üretim kısırlığından kurtulan, yeniden doğuşla sanat tarihindeki yerini almıştır. (And, 1973: 147)

Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, Ortaçağ’ın düşünce yapısına bir başkaldırıydı. Hümanizmle bilginin canlanmasıyla birlikte düşünce düzeyinde bilimde, sanatta, siyasette, büyük değişiklikler olduğu bu dönemde toplum düzeni de büyük bir değişik içine girmiştir. Sınıflar arasında aynı kültüre eşit haklara sahip olma eğilimleri ve karşılıklı alışverişler başladı. Rönesans tiyatrosu İtalya’da doğmasına rağmen, İtalya Rönesans tiyatrosu mimarlık açısından da klasik tiyatroya öykünmüştür. 15 yüzyılın ilk çeyreğinde Romalı mimar Vitruvius’un “Mimarlık Üzerine” adlı kitabı gün ışığına çıktı. Bu yapıta dayanarak İtalya’da Roma tiyatroları inşa edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmanın ürünü olan Venedikli mimar Andre Palladio’nun tasarlayıp 16 yüzyılın son çeyreğinde Vincenzo Scamozzi’nin tamamladığı Vicenza’daki “Olimpico Teatro” Avrupa’dan günümüze ulaşan kapalı tiyatrolardan bir tanesidir. (Macgovan-Melnitz, 1961:151) (Resim 11)

Resim 11: Teatro Olimpico, İtalya

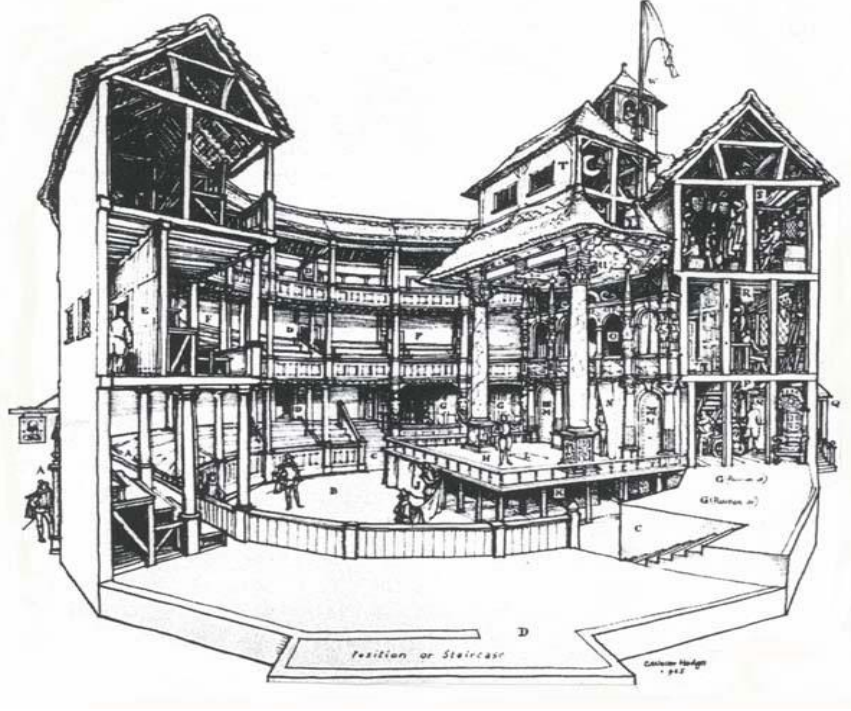
Rönesans tiyatrosunun en özgün özelliklerinden bir tanesi resimle birlikte perspektife verdiği önemdir. Tiyatro yapıları Antik ve Roma formundan aldığı temel özelliklerle kapanmaya başlamış salon kültürü oluşmaya başlamıştır. Değişken sahne dekorunun henüz oluşmadığı bu sahnelerde sabit sahne anlayışıyla kurulmuş mekanlar tasvir ediliyordu.

Tiyatro mimarisi seyircinin alışık olmadığı bir boyuta doğru kaymaya başlamıştır. İngiltere’de turne tiyatroları kış gelince hanlarda oynanıyor bu hanlarda Globe tiyatrosu anlayışının da temellerini oluşturuyordu. Bu gezici tiyatroların hanlarda oynanması İngiltere’de o kadar yaygınlaşmıştır ki han mimarisine bağlı olarak kendiliğinden oluşan oyun yeri ve seyir yeri düzenleri bir tiyatro yapısının olağan biçimi olarak görülmeye başlanmıştır.

Elizabeth çağının tiyatrolarının şekli, han avlularını bir hayli andırır. Shakespeare’in yaşadığı çağda tiyatrolar ahşaptan yapılmıştır. Bin ile iki bin seyirci kapasiteli bu binalar yuvarlak veya sekizgen olabiliyordu. Binanın üzeri damsızdı ve bugün parter dediğimiz yerde bulunan seyirciler, güneşten veya yağmurdan korunamazlardı. Tiyatronun en ucuz yeri olan bu parterde oturacak yer olmadığı için seyirciler ayakta durmak zorundaydılar. (Resim 12) Sahnenin arka tarafında yükselen bir tahta kuleden oyunun başlamak üzere olduğu boru çalınarak veya tiyatronun bayrağı direğe çekilerek ilan edilmiştir. (Urgan, 1984: 55)

Resim 12: Globe Tiyatrosu, İngiltere

Globe tiyatro sahnesinde sahne parterin hemen hemen ortasına kadar uzanan, seyircileri omuzları yüksekliğinde etrafında küçük bir parmaklığı olan bir sahne şekliydi. Böylece oyun nerdeyse seyircilerin üzerinde oynanıyordu. Oyun sadece önden değil her iki yandan da izlenebiliyordu. Globe tiyatrosunun seyir yeri iki bölümden oluşmaktadır. Parter katı giriş ve bunu çevreleyen üç kat halinde yükselen galerilerdir. Parter en ucuz yerdir burada oyun ayakta izlenir. Galerilerde ise oturaklar vardır ve üstleri kaplıdır. Oyun yeri yamuk ya da dikdörtgen biçimde olup, üç kenarıyla alt kattaki seyir yerinin içine girmekte, burada ayakta duran seyircilerin baş hizasına kadar gelmektedir. (Resim 13). Shakespeare döneminde oyunlarda dekor yoktur. Vurguyu güçlü kılmak adına kostüm ve aksesuar daha baskın olarak kullanılmış, dolayısıyla oyunlar bu format doğrultusunda ele alınıyordu.

Resim 13: Globe Tiyatrosu, İngiltere

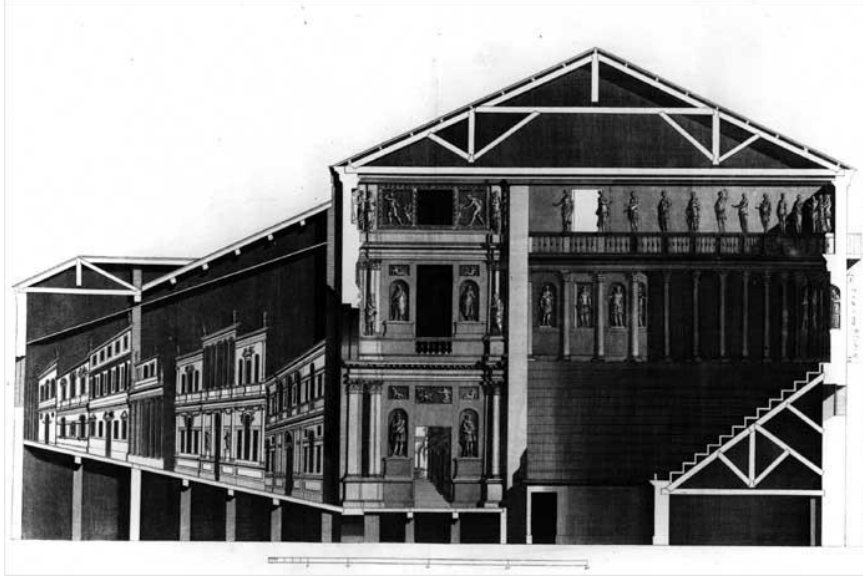

1.6. Saray Tiyatrosu, İtalya Kutu Tiyatrosu, Barok Tiyatrosu

Barok dönemi aşağı yukarı 1590 ile 1750 yılları arasındaki süreçte egemen olan bir sanat ve kültür anlayışıdır. En önemli anlatımını mimarlık ve müzik alanlarında bulmuştur. Ancak resim, heykel ve tiyatroyu da etkilemiştir. Barok kültürün bir parçası olarak yer alan ve ülkelere göre değişik özellikler gösteren tiyatro, Rönesans tiyatrosundan aydınlanma tiyatrosuna kadar uzanan, klasik Fransız tiyatrosu ile Altın Çağ İspanyol tiyatrosu yanı sıra, Elizabeth tiyatrosunu içine alan Barok Tiyatro, başlıca Hristiyan öğretisi ile saray tiyatrosunun bir yansıması olmuştur. 16. yy 'ın ikinci çeyreğinde tiyatroya ilginin artmasına karşın, saraylarda oyunlar sadece özel vesilelerle sergileniyordu. Bu tür ihtiyaçlar kalıcı tiyatro binalarına duyulan gereksinimi giderek artıyordu. Günümüze kadar ayakta kalabilen en eski Rönesans tiyatro binası, 1580 yıllarında Vincenzo Olimpik Akademisi tarafından inşa ettirilen **Teatro Olimpico**'dur. Barok tiyatro sahnelerinde, özellikle dekor tekniklerine çok önem verilmeye başlanmıştır. (Resim: 14,15,16)

Resim 14: Olimpico Tiyatrosu, Kesit, İtalya

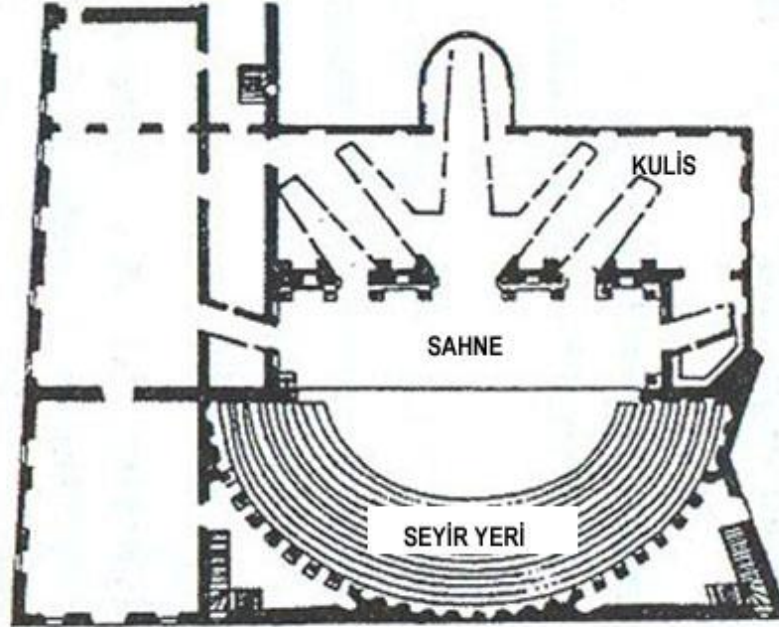

Resim 15: Olimpico Tiyatrosu, İtalya

Resim 16: Olimpico Tiyatrosu, Plan

TEATRO OLİMPİCO TABAN PLAN

Dikdörtgen sahne arkadan ve yanlardan sütunlar, oyuklar, heykeller ve kabartmalarla süslü bir cepheyle çevrelenmiştir. Bu cephede beş kapı vardır. Roma tiyatrosunu andıran bir salon tiyatrosudur.(And, 1973: 151)

Oyun yeri ve seyir yeri arasında yarım elips biçiminde bir orkestra bulunmaktadır. Bin beş yüze kadar seyirci alabilen Olimpico tiyatrosu düşünce olarak Roma dönemi tiyatrolarından etkilendiği gözlenmektedir. Seyir yeri anfi şeklinde yükselmekte ve tam bir daire şeklinde değil elips biçimindedir.

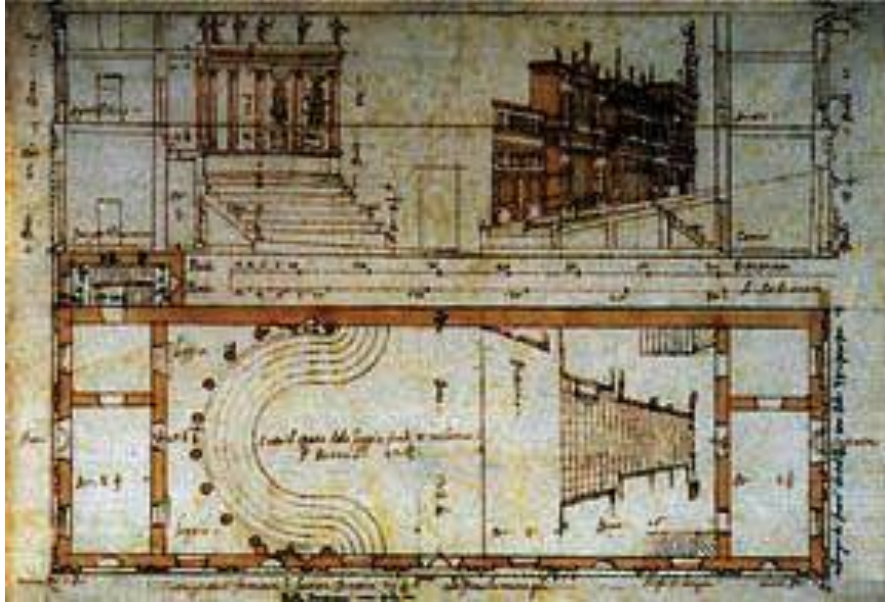
Rönesans dönemi mimarlarından Scamozzi, Olimpico tiyatrosunun tasarımcısı olan Palladio'nun öğrencisi olan Scamozzi, ustasının tiyatrosu üzerine ufak değişiklikler yaparak Sabbioneta tiyatrosunu tasarlamıştır. Yaklaşık üç yüz kişi alabilen bu tiyatro 16 yüzyılın son çeyreğinde tamamlanmıştır. Tiyatronun seyir yeri bitimiyle başlayan sütunlar arka tarafta yarım daire oluşturulmuştur. Ama Olimpica tiyatrosundan farklı olarak seyir yeri yan duvarlardan taşarak dışı doğru bir kıvrım oluşmuştur. Böylece çan şekli ortaya çıkmıştır v (Resim 17-18)

Resim 17: Sabbioneta Tiyatrosu, İtalya

Resim 18: Sabbioneta Tiyatrosu, Plan

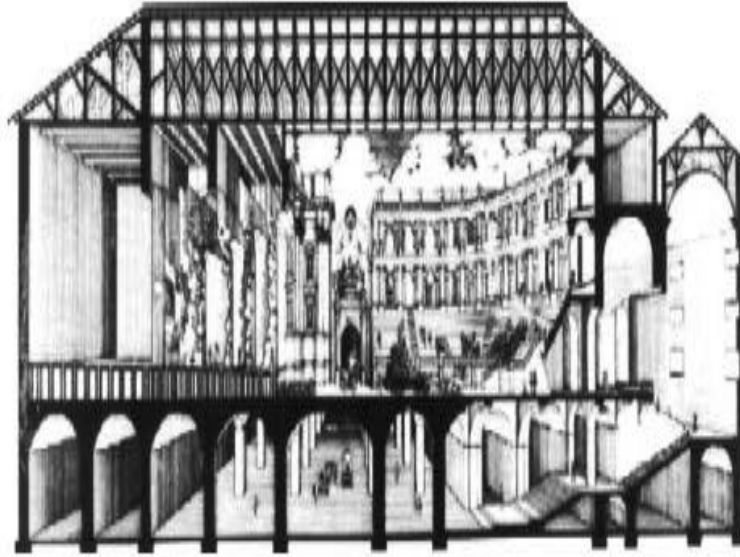

Sabbioneta beş kapılı sahne arkasının yerine sahne ortasına tek derinliği olan bir derinlik koydu. (Resim 18)Yalnız burada yapılan dekor parçaları ön sahneye paralel değil, iki yandan dike yakın bir açı yapacak biçimde ve arkaya doğru daraltılarak yerleştirilmiştir. Doğal olarak bu yolla daha fazla sahne derinliği kazanılmıştır. Sahne arkasına doğru daralarak gidiyordu. Böylece derinlik Teatro Olimpico'daki gibi sadece görsel bir algılama olarak kalmamış, gerçek biçimde oyunun bir parçası olmuştur. Yarım daire biçimindeki oturma yerleri çerçevesi olmayan bir sahneye bakmaktadır ve sahnede dekor için kanatlı paravanlar kullanılmıştır. (Brockett, 2006: 153)

Modern sahnenin ilk örneği olarak görülen Farnese tiyatrosu, İtalya'nın Parma kentinde inşa edilmiştir. Günümüze kadar kalabilmiş çerçeve sahneli tiyatro binası olarak kabul edilmektedir. (Resim 19, 20-plan-kesit)

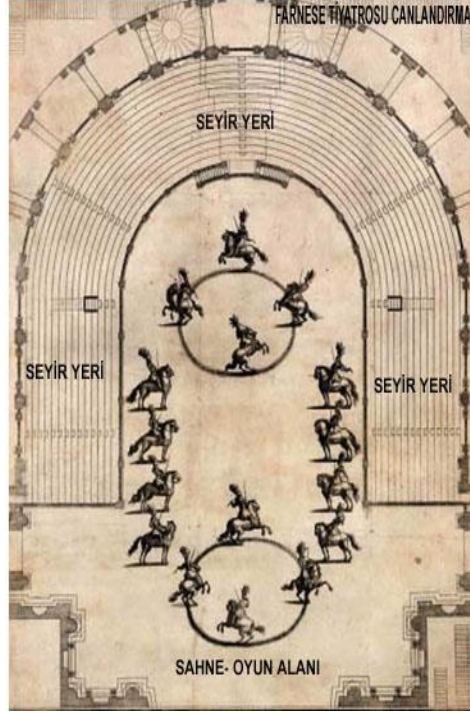
Resim 19: Farnese Tiyatrosu, Kesit

Ortaçağ tiyatrosunda uzay sonsuz ve sınırsız olarak düşünüldüğü için cennet, cehennem ve yeryüzü eş zamanlı olarak gösteriliyordu. Bunun aksine Rönesans sanatçıları sadece sabit bir noktadan gözüken nesnelere resmetmeye çalışmışlardır. Bu nedenle uzam sınırlı olarak algılanmış ve seyircinin görüşünü sınırlayacak bir kadrageye ihtiyaç duyulmuştur. Böylece çerçeve, hem görsellik ve yanılsama yaratmaya, hem de bunun yaratılmasını sağlayan düzenekleri saklamaya yardımcı olmuştur. Sahne çerçevesi yavaş yavaş kullanılmaya başlanmıştır. Farnese tiyatrosunun seyir yeri Sabbioneta tiyatrosundaki kararsızlıktan sıyrılarak at nalı şeklini almıştır. Ama seyir yeri ile oyun yeri arasında bir aralık oluşmuştur. Bu alanda daha geniş çapta gösteriler yapılmıştır.

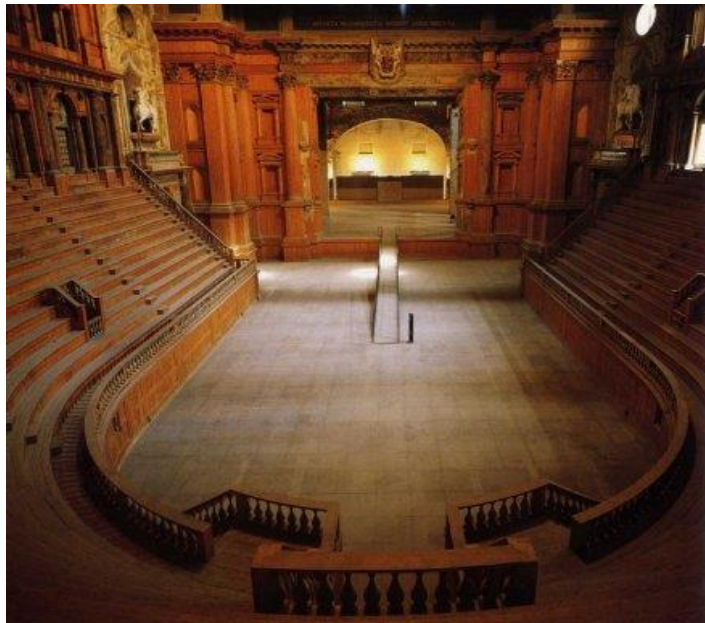

Resim 20: Farnese Tiyatrosu, Plan, İtalya

Bazen de bu alan su doldurularak gemilerin yüzdürüldüğü, savaş sahneleri canlandırılmıştır. Ama çok daha önemli değişiklik sahnede yapılmış, daha iyi bir görüntü için kapılar kaldırılmış ve bugünkü çerçeve sahenin ilk biçimi oluşturulmuştur. (Kuruyazıcı, 2003: 65)

Resim 21: Farnese Tiyatrosu, Parma, İtalya

Yaklaşık olarak bin kişi alabilen Farnese Tiyatrosunda, oyun yerinin önünü oluşturan ön sahne tümüyle ortadan kalkmıştır. Tek ve büyük bir sahne ağız Sabbioneta Tiyatrosu’nu andırırken, bu ağız genişletmek için skene duvarındaki orta kapı genişletilmiş ve oradaki sütun, niş ve heykeller iki yana doğru sıkıştırılmıştır. Başka bir değişiklik de oyun yerindeki derinlikle seyir yerindeki derinlik eşitlenerek bir denge oluşturulmaya çalışılmıştır. (Resim:21-22) Rönesans tiyatro mekânlarını özetlemek gerekirse, tiyatro sahnesindeki en büyük devrim “**Perspektif**” kavramı ile gelmiştir. Perspektif dönemin sanatçıları için önemli bir kavram olmuştur. Sebastiana Serlio’nun 1551’de yazdığı “*Architettura*” adlı kitabında, sahnede perspektif sorunu ilk defa bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Serlio tiyatro yapısını tanımlarken yarım yuvarlak biçiminde bir seyir yeri ve dikdörtgen biçiminde bir sahneyi öneriyordu. Bu sahne üzerinde dekor görüşe uygun bir şekilde yerleştirilmiştir. İtalyan mimarlar seyir yerleri yarım yuvarlak biçiminde tiyatro yapısını dikdörtgen ve üstü kapalı olarak düşünüyorlardı.

Bu yapılardan bir tanesi Farnese Tiyatrosu’nun inşasıyla birlikte birçok yenilik de beraberinde gelmiştir.(Nutku, 1972: 155)

Resim 22: Farnese Tiyatrosu, Parma, İtalya

17. yy’da sahne uygulamalarında üç unsur önemliydi. Bunlar arka arkaya dizilen tek kanatlı panolar, arka panolar, iki panonun birleşmesiyle üçü aynı anda kullanabiliyor ve değiştirilebiliyordu. Bu değişim, başlangıçta insan eliyle yapılıyordu. Sonra da, aynı anda hareket etme olanağı olmadığı için bir sistem geliştirildi. Sistemin adı direkli araba ve bunu geliştiren Torelli olmuştur. Sahne tabanının yarıklar açılırdı. Bu yarıklara direkler geçirdi. Yarısı sahne zemininin üzerinde, yarısı altında (raylar üzerinde ilerleyen arabalara monte edildi). Arabalar sahnenin ortasına doğru ilerlerdi ve taşıdıkları paravanlar görülüyordu. Bu sistem kısa zamanda Avrupa’ya yayıldı.

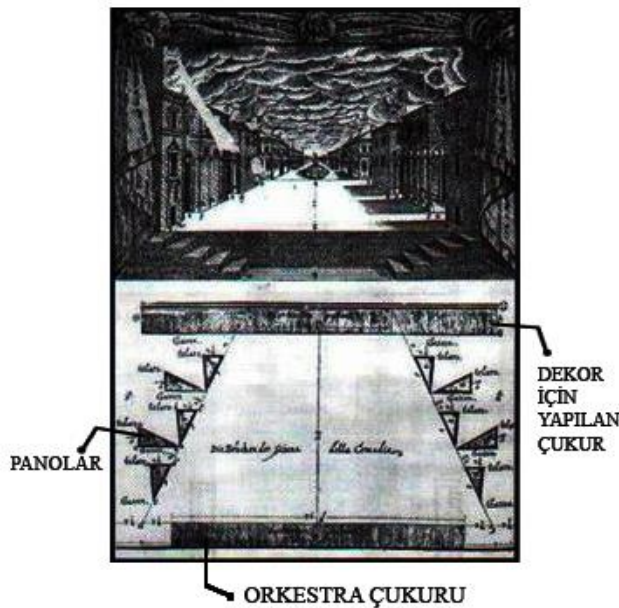

Bu dönemde sanatta aydınlanma hareketlerinden tiyatro mimarisi de, uzun bir uyku sürecinden sonra kıpırtılı günlerini yaşamaya başlamıştır. Antik Yunan sanatına özeni ve yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan tiyatro binaları giderek salon kültürünü, kapalı alan tiyatro mekanlarını oluşturmaya başlamıştır. İtalya’da mimari üslup İngiltere’de Shakespeare’nin yapıtları tiyatro mimarisinde çok yönlü düşünülmesine kaynak oluşturmuştur. Tiyatronun ,iç mekana taşınması beraberinde farklı sorunları bununla beraber çözümleri gündeme taşımıştır. Bunların en önemlileri değişken ve hareketli dekorun belirli bir alanda nasıl hareket edeceği, ve sahne ışığı sorunu. Her bir sorun beraberinde çözümünü de beraberinde getirmiştir. Pratik çözümlü dekor elemanları ve iç mekan aydınlatması olarak bildiğimiz kandiller o dönemde pratik çözümlerden bazılarıdır.

2. ÇERÇEVE SAHNELER, OYUN VE SEYİR YERİNDEKİ GELİŞMELER

Oyun yeri ve seyircinin birbirinden uzaklaştırıldığı, oyun ile seyirci arasındaki bağın iyice azaldığı bir tiyatro mekânı türünü simgeleyen çerçeve sahne kavramı ilk örneğine Roma Tiyatrosu’nda rastlanmıştır.(İÖ. 2 yy). Roma’dan sonra uzun bir duraklamanın ardından Rönesans ta, Serlio’dan itibaren başlayan tiyatronun mimarisi özelliklerini geliştirme çabaları, bu tür tiyatro mekânlarını dolayısıyla tiyatro sahnelerinin ileri noktalara gelmesini sağlamıştır. Roma döneminde enlemesine oynanabilen Proskenion varken, Rönesans’taki çerçeve sahnenin son örneği olan Farnese Tiyatrosu’nda derinlemesine oynanabilen bir sahneyle karşılaşırız. (Resim 32-33). Farnese Tiyatrosu’ndan sonra çerçeve sahne yıllarda gelişimini sürdürmeye devam etmiştir.(Kuryayıcı,2003:67) 17 yüzyılın başlarında tiyatro mekânlarına yeni bir anlayış olarak orkestra çukuru eklenmiştir.

Resim 22: Joseph Furttentbach’ın Sahne Planı

Bu anlayış orkestra çukuruymdu. Rönesans Tiyatrosu'nda müzisyenlere bir yer yapılmamış bu kişilerin seyirciyle sahne arasındaki “Parter” adı verilen boşluğa yerleştirilmişlerdir. Bu sırada İtalya'da yeni bir gösteri türü olarak operanın ortaya çıkıp çok tutulması ve bu gösterinin sürekli müzik eşliğinde oynanıyor olması, müzisyenlerin sahnedeki yerini kaçınılmaz kılmaya başlamıştır. Dolayısıyla “orkestra çukuru” sonraki tiyatro mekânlarında mimari bir unsur olarak yerini almıştır. Bu anlamdaki ilk mimari örneği Alman mimar Joseph Furttenbach gerçekleştirmiştir. (Resim 22)

Resim 23: Cuvillies Tiyatrosu, Münih, Almanya

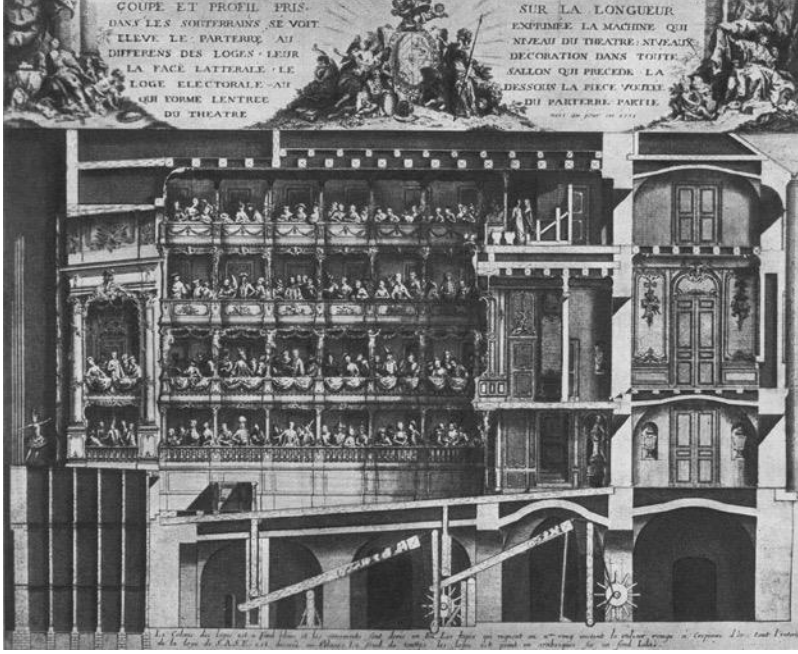
“Architecture Recreation” adlı mimarlık kitabında bulunan bu resim bir tiyatro sahnesinin planını göstermektedir. Sahnenin önünde ve arkasında sahneyi enine kesen iki çukur bulunmaktadır. Ön çukur müzisyenler için ayrılan orkestra çukuru, arkadaki çukur oyuna hizmet edecek dekor ve benzeri etmenlerin sahneye kolaylıkla getirilebilmeleri için öngörülen yerdir. (Kuruyazıcı, 2003:67)

Rönesans'ta seyir yerleri önden arkaya doğru giderek yükselen basamaklar şeklinde düzenlenmiş ve amfi biçimi olarak anılmıştır. Rönesans'tan sonraki Barok dönemi de bu düzenin, seyircinin sahneyi görüşünü ve duyma olanağını azalttığı saptamış, çözüm olarak da oturma sıraları üst üste yerleştirilerek sahneye daha yakın durulması sağlanmaya çalışılmıştır. Bütün bu çabaların sonucu olarak seyircinin üç duvarına aşağıdan yukarıya kadar birkaç kat balkon yerleştirilmiştir.

Bu mimari anlayışa “François Cuvillies” in 1755'te München Kraliyet Sarayı'nın içinde yaptığı “Residenztheatre” (Cuvillies Tiyatrosu) örnek olarak gösterilebilir. (Resim 23-24)

Resim 24: Cuvillies Tiyatrosu, Kesit, Münih, Almanya

Localar salonun üç duvarına yerleştirilmiş, burada tiyatro her ne kadar soylulara hitap etse de, soylularda kendi aralarında bir hiyerarşik sıraya göre tertip edilmiş localara sahiptiler. Bu tutum tiyatronun sahnelenişinden beri süre gelmiş ve tiyatroya yerleşmiş bir anlayıştır. Tiyatro binasında seyirci kesiminde yapılan bir eğim sahnenin daha kolay izlenmesini sağlarken, daha sonra parterde yapılan gösterilerde sorun çıkartıyordu. Buradan anlaşılacağı üzere Rönesans'ta tiyatro mekânları sadece tiyatro için kullanılmıyor, başka gösteriler içinde kullanılıyordu.

Resim 25: Scala Tiyatrosu, Milano, İtalya

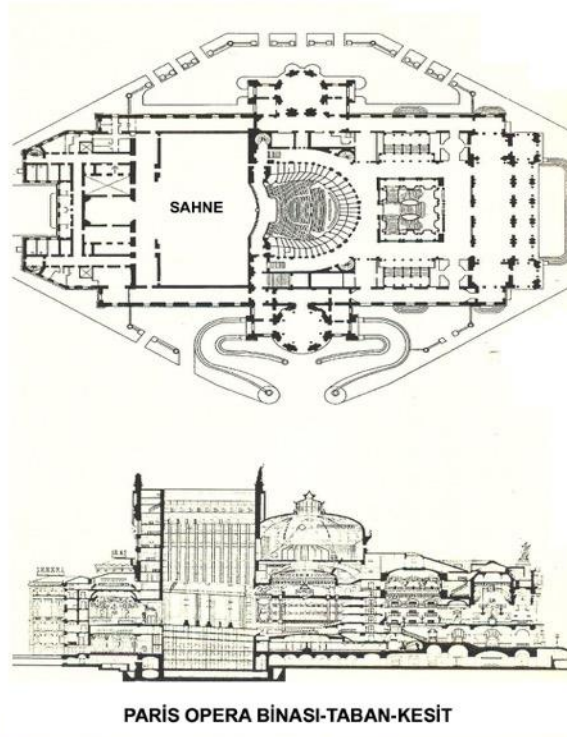

Bu tiyatronun parterini hareket ettirecek bir sistem vardı. (Resim 24). Daha sonra seyir yeri sabitlenince burası tam anlamıyla tiyatro mekânı olarak hizmet vermeye başladı. Bu tiyatro mekânlarına bir diğer örnekte İtalya Milano’da ki “ Scala Tiyatrosu” dur. (Resim 25)

Cuvillas Tiyatrosu’nda sahnenin altında yüksek bir bodrum vardı. (Resim 36) sahnenin dibinde fonu oluşturan çeşitli dekor panoları arka arkaya sıralanmıştı. Görevi biten dekor panosu döşemedeki boşluktan aşağı doğru indirilip bir başkasının yukarı çıkması sağlıyordu. Sahnenin solunda seyir yeriyle beraber uzanan bir koridor oyunculara ve sahne teknisyenlerine ayrılmıştı. Böylece bundan sonra yapılacak tiyatrolara örnek olacak sahne arkası hazırlık birimleri oluşturulacaktır. (Kuruyazıcı, 2003: 69)

Tiyatro mekânları Rönesans’ta sarayların içerisine, yani sınırlı bir mimari içerisine inşa edildiği için, bir kompleks olarak düşünülüyor sadece “salon” yapılıyordu.

Resim 26: Paris Operası, Kesit, Taban Plan, Paris

Avrupa’da 18. yy da “fuayenin” ve “giriş holü” nün tiyatro mimarisine katıldığı gözlenmektedir. Bu anlayışta inşa edilmiş ilk örneklerden birisi Paris Operasıdır. (Resim 26). İki bin kişiye yaklaşan seyir yeri, gösterişli trabzanlar, ayaklı şamdanlarla bezenmiş merdivenler, sütun ve heykellerle zenginleştirilmiş müze görünümünde bir yapıdır. (Resim 27)

Resim 27: Paris Operası, Paris, Fransa

20. yy gelene kadar tiyatro mekânlarının “sahne” kısmındaki gelişmeler “seyir yerindeki gelişmelere paralellik göstermiştir. Oyunlar “salona” taşındığı zaman salon sahne teknikleri, ihtiyaçları karşılayabilecek teknik donanımda değildi. Sahnedeki dekor değişimi, sahnenin iki yanına ve arkaya doğru gittikçe birbirine yaklaşan karşılıklı kanatların dizilmesiyle sağlanıyordu. Furtenbach bu tekniğin yerine kendi ekseninde dönebilen üçgen prizmalar tasarladı. (Resim 28-29). Prizmaların her bir yüzüne başka dekorun bir parçası çizilerek dekor değişimi yapılmaya çalışılıyordu ve bu parçaların birbirlerini tamamlamasıyla dekor ortaya çıkıyordu.

Resim 28: Furtenbach, Maket

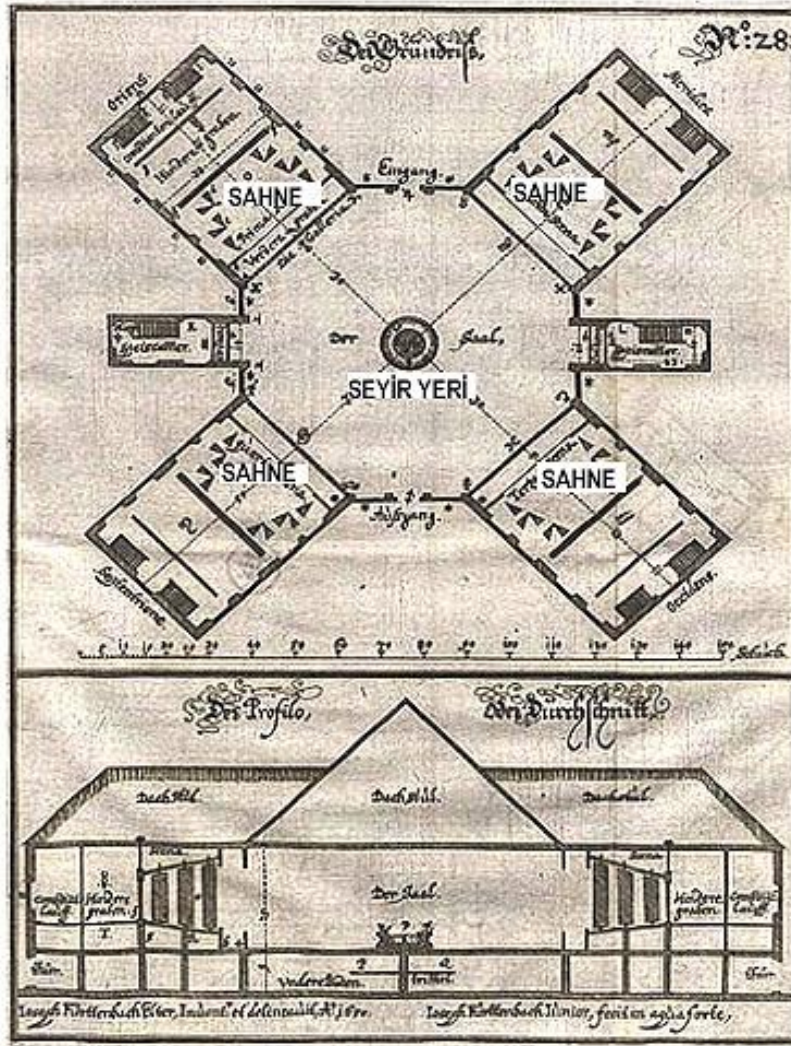

Üçgen prizmalar kullanılarak seyirci ortaya alınmış, sahneler seyircinin dört bir tarafına yerleştirilmiştir. Burada seyir yeri kendi eksenini etrafında dönüyor, sahnelerin her birine oyunun ayrı bir sahnesinin dekoru kuruluyor, sahne bitince seyirci diğer sahneye doğru döndürülüp sahnelerin akışı sağlanmaya çalışılıyordu. Böylece dekor değişiminde bir adım daha öteye gidilmiş olacaktı. Ancak bu proje çeşitli imkânsızlıklar neticesinde hayata geçirilemedi ve proje halinde kalmıştır.

Çağımızda komik olarak nitelendirilebilecek bu tasarım, yine de dekor değişimine büyük hız getirmiştir. Furtenbach 1663'te çizdiği bir tiyatro projesinde, klasik sahne ve dekor anlayışının sınırlarını zorlamış, alternatif tiyatro denemelerinin ilk adımlarını atmıştır. (Kuruyazıcı,2003: 76) (Resim 28-29)

Resim 29: Furtenbach, Deneme Çizimi

Sahne değişimi ve gelişimi sahnenin yanlara ve yukarı doğru genişlemesiyle devam etmiştir. Dekor parçaları, panolar, fon perdeleri makaralara bağlı iplerle yukarı çekiliyordu. Bu sistemin sağlıklı

işlemesi için sahne üzerine **Sofito** adını verdikleri bir ızgara sistemi kurulmuştur. Yukarı çekilen veya indirilen nesnelerin öndeki seyirciler tarafından görünmemesi için sahne yüksekliği kadar yukarıda bir yüksekliğe ihtiyaç duyulmuştur. Talepler şartları zorlamış ve sahnelerin gelişim süreci devam etmiştir. Böylelikle tiyatro yapılarının ayrılmaz bir parçası olan sahne kulisleri ortaya çıkmıştır.

Sahneye üç boyutluluk girmiş, perspektif etmenleri çoğalmıştır. Sahne, eskisi gibi tek biçimli ve değişmez değildir, oyuna göre değişkenlik göstermektedir. Öyle ki her gösteri kendi içerisinde değerlendiriliyor ve kendi özelliklerine göre yorumlanıyordu. Bu dönemde ışık da önemli değişikliklere uğramış tiyatro öğelerinden birisidir. Elektriğin ve ampulün icadı tiyatronun hemen dikkatini çekmiştir. Sahnedeki ışık giderek yerini atmosfer yaratmaya, hareket alanını belirlemeye, ya da bir yorum aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle anlatım gücüne ışıkla katkıda bulunmaya çalışan **Gordon Graig** ve **Adolphe Appia**,⁷nın yaptığı çalışmalar tiyatrodaki ışık kullanımına öncülük etmiştir. Modern ışıklandırma tasarımının yaratıcısı olan Appia'ya göre bir dramatik ifadenin arkasına gizlenen derin niteliği müzikle birlikte yalnız ışık verebilirdi. Sahne donanımının çeşitlenmesi, sahneye konulan oyunların görkemli olmasından çok, oyundan oyuna değişen sahne uzamının hantal yapısından kurtulup köklü bir değişim sürecine girmesine yardımcı olmuştur.(Çamurdan, 1996:16)

3. SONUÇ

Antik Yunan ve Roma dönemi tiyatro mimarisine bakıldığında mimarinin tiyatro yazımıyla (edebi metin) birlikte güçlendiği görülmektedir. Antik Yunan tiyatro yazarları tragedya ve komedyaya üzerine klasik eserler üretmişler, kuramın gelişmesi bir anlamda tiyatronun yerleşik mimariye geçişini hızlandırmış ve antik tiyatro mekanlarının çoğalarak gelişmesine zemin hazırlamıştır. Tiyatro metninin güçlenmesi yazarların teşvik edilmesi, yarışmalar düzenlenmesi çok sayıda eser üretilmesine dolayısıyla sergilenecek alanlara ihtiyaç duyulması sahne ihtiyacını doğurmuştur. Antik Yunan uygarlığının devamı olarak Roma döneminde ki mimari olarak onun temelleri üzerinden yürümüştür. Dolayısıyla Roma tiyatro yapıları meydana çıkmıştır. Bu dönemde tiyatro kuramı ve oyun çeşitliliği Antik Yunan dönemine göre çeşitlilik göstermese de tiyatro binaları mimari anlamda çağ atlatmayı başarmıştır. Katlı binalar, merdivenler ve kapalı oyun alanları bu dönemde yapılmaya başlanmıştır. Antik tiyatro eserleri edebi içerikli olmakla birlikte, roma dönemi tiyatro anlayışı seyircilerin beğenisine yönelik çalışmalardan ibarettir. Bu anlayış roma dönemi tiyatro seyircisini, eğlence ve şova yönelik bir çizgiye taşıyacak ve sonraları tiyatral zemine oturtulmuş arenalara dönüşecektir. Glatyatör dövüşleri, hayvan dövüşleri Romalıların vazgeçemediği eğlence türleriydi. Bu arenalarda kanlı ve zalim gösteriler düzenlenecek halkın eğlence arzuları şımartılacaktır. Roma'da ki tiyatro Yunan'da ki gibi din kadar hatta daha önemli bir değer, bir toplumsal kurum değil yalnızca eğlenceye dayalı ticari bir olgu olarak görülüyordu. Ortaçağ bakıldığında tiyatro için karanlık bir zaman dilimi olarak görülmektedir. Bu dönemde edebi tiyatro eserleri üretilmediği ve din tekelinde bir sanat anlayışı hakim olduğu için tiyatro yapısı adına söylenecek çok fazla şey olmadığı görülmektedir. Meydanlarda, Pazar yerlerinde canlandırılan din temalı oyunlar ve kilisenin politikası dışında çok fazla oyuna rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu durum tiyatronun her anlamda gelişmesini engellemiştir. Tiyatro mimarisi Antik dönem ve Roma dönemi mirası tüketilmeye devam etmiştir.

Rönesans sanatta aydınlanma fırtınası bütün Avrupa'yı kasıp kavurmaya başlamıştır. Özellikle İtalya, İngiltere Fransa gibi ülkelerde salon kültürünün gelişmesiyle birlikte tiyatrolar salonlara taşınmaya ve soylu sınıfa hitap etmeye başlamıştır. Özel gösteriler, performanslar artık salonlar yapılırken tiyatro zenginliğin , şatafatın ve lüksün bir göstergesi olarak algılanmaya başlanmıştır. Özellikle Shakespeare'nin oyunları ile daha da önem kazanmaya başlayan İngiliz tiyatrosu kendi sahne yapısını doğurmuş ve günümüzde de özel gösterilerde kullanılan Globe tiyatrosunu oluşturmuştur.

Sonraki zamanlarda salon kültürü hakim unsur olarak görülmüş ve tiyatro-opera salonları iç mekanda bir oyunun oynanana bilmesine imkan sağlayacak özelliklerde yapılmaya başlamıştır. Sahne donanımları, dekor değişimlerine imkan veren alt yapılar, ışıklandırma sistemleri bunlardan bazılarıdır. 20.yy bakıldığında avangart mekanlar klasik tiyatro mekanlarına alternatif oluşturmaya başlamış, Avrupa'nın bir çok yerinde ve Amerika'da çeşitli tiyatro mekanları tesis edilmiştir. Tiyatro sahneleri klasik İtalyan çerçeve sahne olarak dünyada kabul görürken, alternatif anlayıştaki tiyatro savunucuları insanın yaşadığı her yerin tiyatro mekanı olarak görülebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu anlayıştan hareketle tiyatro sahnelerinin salonlar da sınırlandırılmayacağı görüşünü öne sürmüşlerdir. Moliere, Çehov, Goethe vb. Bir çok tiyatro devi yazdıkları tiyatro oyunları ile alternatif akımlara zemin hazırlamışlardır. 19 ve 20 inci yy Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkan bu akımlar tiyatroya sunum zenginliği sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Aksel, Erdoğan, **Tiyatro Dekor ve kostüm Tasarımı Gelişimi**, Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 1988
- And, Metin, **Tiyatro Klavuzu**, Milliyet yayınları, 1973
- Brockett, G. Oscar, **Tiyatro Tarihi**, Çev: İnönü Bayramoğlu, Dost Kitabevi 2006
- Çamuran, Esen, **Çağdaş Tiyatro ve Dramaturji**, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1996
- Hartnoll, Phyllis, **The Theatre, A Concise, History**, New York, 1998
- Kuruyazıcı, Hasan, **Başlangıçtan Günümüze Tiyatro Yapılarının Gelişimi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2003
- MACGOVAN, Kenneth, William MELNITZ, **The living Stage, A History Of The World Theatre**, USA, 1964, 151
- Nutku Özdemir, **Dünya Tiyatrosu Tarihi Cilt I**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972
- Şener Seveda, **Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi**, Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuarı, 1991
- Urgan, Mine, **Shakespeare ve Hamlet**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1984

Yıldız Pelin, **Sahne ve Seyirci Etkileşiminin Tarihsel Gelişiminde Gösterge Biçimsel Açından Bir Analiz**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, sayı 13

GÖRSEL KAYNAKLAR:

Minos

<http://ancient-greece.org/architecture/minoan-archi.html>

<http://library.calvin.edu/hda/sites/default/files/cas86.tif>

Antik

<http://de.academic.ru/pictures/dewiki/71/GriechTheater2.PNG>

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ca/GR_Epidaurus_Teatre.jpg

Roma

http://www.theatre-antique.com/sites/tao/files/styles/home_img_fond/public/fond-1_0.jpg?itok=x97CHIGs

<http://www.geziresim.com/wp-content/uploads/aspensos-tiyatro-cevresi.jpg>

Rönesans

http://www.italia.it/fileadmin/src/img/cluster_gallery/arte_cultura/vicenza_teatro_olimpico/Teatro_Olimpico - photo by Colorfoto Dalla Pozza.jpg

Globe

<http://www.foodnculture.com/wp-content/uploads/2014/06/globe-theatre.jpg>

<http://www.insightguides.com/docs/images/thickbox/e4f2ac02-8f60-445e-a69d-eec3b055d67b.GLOBE%20THEATRE1%20copy.jpg>

Olimpico

<http://www.cockaigne.org.uk/research/images/olimpico%20plan.jpg>

http://www.italia.it/fileadmin/src/img/cluster_gallery/arte_cultura/vicenza_teatro_olimpico/Teatro_Olimpico - photo by Colorfoto Dalla Pozza.jpg

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cd/Teatro_Olimpico_sezione_Bertotti_Scamozzi_1776.jpg

Sabbioneta

http://www.visual-italy.it/media/images/big/Sabbioneta_teatro_Olimpico_016.jpg

<http://www3.northern.edu/wild/th100/teatrosabbioneta1.jpg>

Farnese

<http://www3.northern.edu/wild/th100/FarneseX.gif>

http://teatriemusei.ovest.com/img_sez/886-2-grande-1-teatro_farnese.jpg

<http://blog.travelemiliaromagna.com/en/wp-content/uploads/2011/09/Parma-Teatro-Farnese-.jpg>

Cuvilles

http://2.bp.blogspot.com/-j9JIo71GZOo/Ujxs1rAUhjI/AAAAAAAAAVA/PLvoZjEOf_c/s640/mu_res_cuv.jpg

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/01/Cuvillies_schnitt.jpg

Scala

<http://media-1.web.britannica.com/eb-media/42/117242-004-4236E991.jpg>

Paris

<http://www.vistanature.com/wp-content/uploads/2013/11/Palais-Garnier-opera-house-Paris-France.stairs.jpg>

http://www.learn.columbia.edu/360/paris_opera_360/images/paris_opera.jpg